

PERSPECTIVA DE FUTUR DE LA HISTORIA DE LA MEDICINA CATALANA

Jacint CORBELLA i CORBELLA

1. DE LA HISTORIA INDIVIDUAL A LA HISTORIA COLLECTIVA

A) El què s'havia fet. El temps de les individualitats.

Hem vist fins ara el què s'ha fet en els últims vint-i-cinc anys en el camp de la Història de la Medicina Catalana i que creiem és atribuïble al fet dels Congressos. Moltes de les coses que s'han dit en són una conseqüència directa: altres potser ho són més indirectes. Però ara volem remarcar un fet molt concret. Fins el 1970, fins que es va fer el primer Congrés, la tasca de fer història de la medicina aquí era una tasca que es feia de manera purament individual i aïllada i a partir d'aleshores ha passat a ser, en la major part, una tasca col·lectiva, amb un feix direccional comú.

Recordarem breument alguns antecedents i intentarem reunir-los d'acord amb les característiques del temps i del que han deixat. D'una manera potser esquemàtica podríem definir-los així:

a) **El grup dels oblidats.** Són persones que, en el segle XIX, han fet algun treball d'història de la medicina, a vegades prou ampli, però que no han deixat gairebé cap petjada visible en aquest camp i que són coneguts solament per especialistes. Entre ells podem esmentar Ramon Frau, que ensenyà algunes coses d'aquesta matèria al Col·legi de Cirurgia, de manera gairebé mínima; Mariano González de Sámano, que era de Valladolid però fou algun temps professor de la facultat i que féu una història de la medicina espanyola que s'edità a Barcelona just a la meitat del segle; Ramon Font i Roura que escrigué un llibre bastant ampli que ha estat poc analitzat; Joan Giné i Partagàs, que fou professor algun temps de la matèria, amb caràcter voluntari, i en deixà un llibret, però després es dedicà a altres coses i no sabem que fes res més d'història.

b) **L'inici de la petjada. El grup dels esparsos.** Segueix un grup de persones, que treballen a un nivell alt, amb obra molt important i que van deixar una bona empremta. Cadascun d'ells és una personalitat important en el nostre camp. Apareixen de manera independent, sense relació concreta entre ells, i de manera

successiva en el temps o allunyada en l'espai. En aquest grup hi destaquem tres persones:

* Lluís Comenge, que ha estat l'autor de la primera història de la medicina catalana i de molts altres treballs en camps ben diversos. Fou també higienista, membre del Laboratori Municipal i de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, on fou bibliotecari i secretari. La seva obra és prou coneguda perquè aquí haguem de fer-hi més comentari i és el nostre número u indiscutible.

* Alguns anys posterior, treballant de manera independent, és l'obra de Josep M. Roca i Heras. Fou metge de la Santa Creu, dermatòleg, i bon estudiós de la nostra medicina medieval. Deixà una obra ben extensa, que no ha estat potser prou recollida.

* El tercer d'aquest grup és Josep Ametller i Viñas, que treballà a Girona, estudià també la medicina de l'Edat Mitjana, en aquest cas de preferència el segle XV.

Tenim doncs tres personalitats de primer ordre, amb un punt d'interès comú, la medicina de l'Edat Mitjana, que deixen cadascun d'ells una obra extensa i a més important, però que treballen de manera independent, aïllada, sense fer escola ni grup.

3. Els coincidents, però independents. El tercer grup és curiós. El temps ha canviat i trobem, fent treballs d'història de la medicina a Barcelona, quatre persones que coincideixen en el temps i treballen bé, activament, però de manera independent. Són coetanis rigorosos, neixen en un període de cinc anys i tots ells tenen una relació universitària: tres són catedràtics de matèries diferents i el quart s'hi vincula per breu temps després de la guerra i torna a acostar-s'hi en el seu període final. Es coneixen, es relacionen, però treballen de manera independent. Els esmentaré per ordre cronològic de naixement.

* Manuel Usandizaga i Soraluze va néixer el 1898 a San Sebastián, fou catedràtic d'Obstetrícia de diverses universitats, des del 1935 a Salamanca, i arribà a Barcelona el 1949 quan ja tenia publicats alguns llibres d'història entre ells la seva obra més important. Aquí acumulà l'ensenyament de la història de la medicina a la facultat i creiem que ha estat el factor inicial en la formació d'un grup que es dedicà a la història de la medicina aquí.

* Ramon Sarró i Burbano, nat el 1900, fou catedràtic de Psiquiatria des del 1950. La seva dedicació principal, des del punt de vista històric, fou cap a l'estudi de l'obra de Letamendi, i en aquest sentit fou un historiador de tema més aviat monogràfic. S'ocupà de la història a la facultat un temps curt, després d'Usandizaga. Fou el qui facilità la reunió del primer Congrés.

* Diego Ferrer i Fernández de la Riva, nat el 1901, fou catedràtic d'Histologia a Cadis el 1948. Allà començà el seu interès per l'estudi del Col·legi de Cirurgia i la influència dels cirurgians catalans, tema que fou majoritari en la seva producció. La seva obra és bastant extensa i prou important.

* Antoni Cardoner i Planas, nat el 1902, és, sens dubte el més valorat dels quatre. Treballà principalment la medicina medieval i la seva obra cabdal és una Història de la medicina a la Corona d'Aragó. També fou l'autor d'una obra més extensa, si més no en nombre de publicacions, perquè Cardoner solia escriure sovint en forma de comunicacions curtes, però és el que va dir més coses.

El fet és aquest: en cinc anys surten quatre bons historiadors de la nostra medicina, que treballen de manera independent, tot i que tenen una certa i a vegades bona relació personal. Cadascun d'ells deixa una petjada suficient i probablement aquí ja hi ha l'enzim que permetrà l'aglutinació posterior.

2. L'IMPACTE DELS CONGRESSOS: ELS FRUITS

a) La creació d'estructures.

El Congrés de 1970 marca una fita. Hi ha evidentment un abans i un després en la nostra història de la medicina. Sarró, amb prestigi personal suficient perquè no li diguessin que no, va acceptar de sol·licitar el permís per reunir un primer congrés d'Història de la Medicina Catalana. Era prou conegut, tenia nombroses relacions fora del país, i el Congrés va tenir un caire internacional, amb vinguda d'historiadors de França i d'Itàlia. A partir d'aleshores ja han vingut seguits, tot i que no regulars fins el cinquè en que es va decidir la convocatòria cada dos anys.

Un fruit important dels Congressos creiem que ha estat la revista "Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència", que ha assegurat la publicació de les actes i és el lloc on els historiadors saben que si escriuen un treball --dins de certs límits d'extensió-- poden publicar-lo, tot i que no amb la regularitat que voldríem. Però ja n'han sortit vint-i-dos volums, a un ritme de dos cada any des de fa onze anys, sense cap fallida.

Probablement aquests dos fets, tenir reunions continuades de manera regular i una revista també regular, ha permès obtenir els fruits que ja s'han comentat. També les reunions de la Societat Catalana d'Història de la Medicina, de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, amb reunions ben regulars cada mes.

b) Cap a un grup cohesionat.

Amb això ara hi ha un grup prou compacte de treball, en el que s'apleguen

l'activitat de membres de diverses generacions cronològiques i que per tant creiem que asseguruen la continuïtat. No creiem que sigui aquest el moment d'esmentar els noms de molts dels qui estem aquí, tot i que podríem reunir-los prou bé per grups generacionals i som més d'una dotzena les persones que publiquem de manera habitual i continuada en el camp de la història de la medicina aquí. Algunes vegades els treballs són de signatura individual però altres ja trobem aquí la tendència al treball col·lectiu àdhuc en un mateix article o llibre, és a dir seguim una tendència de la medicina del nostre temps.

Ara estem en una etapa productiva. Aquest és un mèrit en part nostre, de tots els qui ens integrem en un esforç col·lectiu, però en part és també un signe del temps.

En intervencions anteriors s'ha esmentat el que creiem que és la collita de tot aquest treball. Els fets més concrets són els vuit Congressos, i ja anem pel novè; la Societat Catalana d'Història de la Medicina; la revista Gimbernat; els llibres que han sortit, de manera extensa.

c) L'extensió d'activitat a les comarques.

També cal remarcar l'extensió geogràfica, la tendència a la vitalització del que es fa en moltes comarques de Catalunya. S'ha tendit a descentralitzar les activitats. Es va començar pels Congressos portant-los fora de Barcelona, quan el més fàcil era mantenir-los al voltant de l'Acadèmia. Així hi hagué els de 1981 a Lleida, 1985 a Poblet, 1990 a Manresa, 1992 a Tarragona, i el proper de 1996 previst a Blanes.

També reunions més curtes, així les Jornades d'Història de la Medicina de la Garrotxa, a Olot el març de 1987; les de Tarragona, amb el centenari de l'Hospital l'abril de 1989; la reunió de Ripoll el juny de 1989. També els grups actius principalment al Baix Camp, al redós de la nova Universitat Rovira i Virgili, a Lleida, ja esmentat; a la regió VII (Bages, Berguedà, Solsonès). I encara les tesis doctorals sobre aspectes sanitaris dels arxius parroquials, que abasten més de vint comarques de Catalunya, algunes amb més d'un estudi.

d) Altres raons de la collita

Hem vist algunes de les raons majors que han permès de fer tota aquesta tasca, bàsicament la creació d'estructures, la formació d'un grup cohesionat i la descentralització, portant molta de la feina fora de Barcelona. Aquests han estat elements bàsics. Entre altres factors voldríem encara esmentar més breument:

- La rotació i promoció de les persones. La Societat Catalana d'Història de la

Medicina ha tingut fins ara set presidents. El principi de recanvi (elecció per dos anys, renovables només per una sola vegada) sembla que és bo i permet que al davant de la Societat hi hagi persones diverses cadascuna aportant les seves pròpies idees i impuls. Els Congressos han tingut vuit presidents (alguns coincidents amb la Societat Catalana) i un proper ja designat. També hi ha renovació i a més una variació geogràfica en alguns casos.

- L'impuls acadèmic, en el sentit de presentació de tesis doctorals, bastants més de cinquanta amb temaris diversos, però també amb línies concretes.

- L'edició de llibres, tema més extens i descentralitzat que és una mostra de la vitalitat dels estudis d'història de la medicina aquí. Les conseqüències dels congressos també han estat aquí clares.

- En resum s'han fet coses, i la pròpia activitat ha enfortit la cohesió. També hi ha hagut una certa intencionalitat de fer grup i de facilitar el creixement de nous grups que tinguin la seva pròpia personalitat, dins de la tasca col·lectiva del país.

3. QUE CAL FER. PROPOSTA DE FUTUR.

El futur es va fent cada dia però cal construir-lo. Les coses surten una mica com venen, però si s'orienten es poden aconseguir part de les que es creu més adequades. Creiem que pels propers anys es poden orientar algunes coses i remarcar algunes necessitats.

3.1) La Història General de la Medicina Catalana

* La primera és que ja estem prou madurs per fer una història general de la medicina catalana. Es una tasca que cal emprendre. Fins ara hi ha un sol treball ampli, el de Comenge a començaments de segle i aportacions parcials en el temps en els treballs de Cardoner, Cid i Casassas). Es una obra que està en bona part feta, si més no en alguns dels punts que comentarem. Pot abastar, com a mínim, una vintena de volums d'obra programada i una sèrie d'obra oberta. Per força ha de ser una obra col·lectiva i la seva publicació ha de durar alguns anys. El seu esquema és el següent:

Sèrie A. HISTORIA GENERAL DE LA MEDICINA CATALANA

A 1. "Introducció a la Història de la Medicina Catalana". Visió general en forma de manual. (un volum)

A 2. La Medicina Catalana a l'Antiguitat. (un volum)

A 3. La Medicina Catalana a l'Edat Mitjana (dos volums)

A 4. La Medicina Catalana a l'Epoca Moderna" (s. XVI- primera meitat del XVIII). (un volum)

A 5. La segona meitat el segle XVIII. (un volum)

A 6. La medicina catalana del segle XIX (dos volums)

A 7. La medicina catalana a la primera meitat del segle XX (un volum)

A 8. La segona meitat del segle XX (un volum)

S'entenen els volums d'unes tres-centes pàgines de text, de l'estil dels llibres de Gimbernat, sense comptar-hi il·lustracions. En conjunt aquesta història cronològica, amb el volum d'introducció, comprèn uns deu volums.

Sèrie B. DICCIONARI BIOGRAFIC DE METGES CATALANS.

Es tracta de fer una segona edició de l'obra ja publicada entre 1981 i 1983, en tres volums, en part ja esgotada. La primera edició comprenia 8.520 cites de sanitaris. Actualment, amb el material aplegat passarien de 15.000 comprnent metges, cirurgians, apotecaris i farmacèutics, llevadores i algun altre. Una bona font d'informació nova són les més de trenta tesis sobre arxius parroquials. Ha de ser una obra col·lectiva. Previst com a mínim sis volums del tipus esmentat.

Sèrie C. BIBLIOGRAFIA HISTORICA DE LA MEDICINA CATALANA.

S'ha publicat un primer volum, que comprèn 2.581 referències bibliogràfiques, la majoria amb un comentari breu, entre les lletres A-F. El segon volum, entre les lletres G-P, està pràcticament enllestit, amb una extensió semblant. En conjunt hi ha recollides més de 7.000 referències, i amb un quart volum d'addenda passarien de les 9.000. Previst doncs un mínim de quatre volums.

Sèrie D. ESTUDIS MONOGRAFICS.

Abastant els següents temes: Institucions docents (Col·legi de Cirurgia, Facultat); Institucions Assistencials (Hospitals); Aspectes professionals i polítics (Col·legis, obra sanitària o de govern en determinats períodes); Premsa mèdica (revistes); Històries d'especialitats, de manera sistematitzada, bé en forma de reculls d'articles històrics sobre una especialitat concreta a Catalunya; Estudis monogràfics comarcals, també en el doble sentit d'estudi arrodonit o d'aplec de treballs sobre la medicina d'una comarca.

Es un capítol obert, en bona part dependent de les disponibilitats de pressupost per publicació. En el cas de poder obtenir alguna dotació fixa, que no cal que sigui gaire gran, es pot iniciar un programa, encarregant treballs que ja estan en bona part en curs d'elaboració, amb resultat segur. En aquest moment, i comptant les possibilitats reals de les persones que treballen de manera continuada, fora previsible la publicació, en un termini de dos-tres anys, de gairebé una dotzena d'estudis monogràfics.

Caldria tenir una certa seguretat de pressupost, en forma de dotació fixa i adaptant-nos a les possibilitats, el resultat foren prou bons. Només cal pensar que han sortit vint-i-dos Gimbernats i més de cinquanta llibres del seminari Pere Mata, sense cap dotació fixa, sinó adaptant-nos a les possibilitats del moment. Per donar més garantia al projecte caldria vincular-lo a una institució, o conjunt d'institucions, potser la més adequada en aquest moment l'Acadèmia de Medicina que ara ens acull.

3.2) Els altres aspectes.

Tot i que no tenen un programa tan objectivable no deixen de ser importants.

- Un és mantenir les característiques que han permès els resultats actuals, bàsicament dos: la constància en la feina i la cohesió de grup.

La constància sembla per ara relativament assegurada: els Congressos cada dos anys, amb la publicació de les actes; les reunions de la Societat Catalana d'Història de la Medicina, amb el seu ritme mensual; la revista amb dos volums per any. També la publicació de monografies, si és possible. Si això continua mantindrem un ritme que assegura la vitalitat.

Un segon punt és mantenir un cert grau de cohesió, tenint en compte que la dinàmica d'un grup que ha crescut el porta en part a subdividir-se, el que en principi no és negatiu. Però si que creiem que no cal perdre de vista que tot es fa dins d'una visió col·lectiva de país, en la qual hi caben tots, cadascun amb la seva pròpia personalitat i manera de fer.

Hi ha prou ritme d'activitat perquè hi podem cabre tots, i en certa manera és una crida per evitar problemes de lluites per protagonismes, perquè al ritme que anem hi ha lloc per tots. Guanyar un "sprint" pot semblar important, però hi ha moltes etapes.

També cal mantenir, i en aquest sentit la tendència sembla ja irreversible, el camí de la descentralització. Barcelona té el seu lloc ben real com a centre de l'activitat cultural de Catalunya, però cal pensar que hi ha molt més i que ara, en que els desplaçaments són prou senzills, l'activitat país endins, en el conjunt de

les més de quaranta comarques, s'ha d'enfortir. Els Congressos ja es fan, pràcticament la meitat, fora de Barcelona; la Societat Catalana ha iniciat el costum de fer la sessió inaugural de curs en una seu fora de Barcelona.

* Hi ha alguns punts que estan més fluixos i cal reforçar-los. Quan es fan moltes coses algunes queden més penjades i també cal tenir-les presents, si més no les que semblen evidents. Remarcarem dos fets:

- un és l'obertura a persones que treballen més enllà del marc de la història de la medicina. És evident que venen, de manera habitual, amics farmacèutics. Però és gairebé una història de la sanitat. Cal també el concurs d'altres interessats en aquest camp, principalment d'historiadors de professió. És un capítol que cal treballar, com també el de l'assistència de persones de fora de Catalunya.

- això enllaça amb el segon dels problemes més visibles. Cal fer conèixer el que fem. Creiem que la difusió que donem a les nostres activitats és massa petita, que la tramesa que fem de les obres que publiquem, de la mateixa revista Gimbernat, i fins i tot de les convocatòries dels nostres Congressos, és reduïda i que hauríem de donar més ressò a les nostres activitats. També cal reforçar aquest punt.

* Més enllà encara, cal ampliar el nostre propi camp de treball. Fem molts treballs d'història de la medicina catalana, però els historiadors catalans també han de fer treballs d'història general de la medicina, cadascun en la seva especialitat. Aquest és un punt en el que cal insistir.

Ara tenim posem que una dotzena de bons historiadors de la medicina catalana (no cal numerar-los), el que vist el país, que és petit, és molt. Caldria que d'aquí a alguns anys, potser deu com a màxim, tinguéssim com a mínim mitja dotzena de bons historiadors de la medicina, sense adjectiu geogràfic localitzador. Les persones amb capacitat hi són; el material en diverses especialitats, hi és, i creiem que només cal la intenció. Hem de participar també en l'estudi de la història universal de la medicina, cadascun amb les possibilitats de la base científica que té de la seva especialitat.

* Gairebé cap el final he deixat un punt que pot ser essencial. Fins ara hem fet les coses, que hem vist que són bastants, sense pressupost previ. Encara poden sortir així, però no és bo. Ens sembla que la quantitat i la qualitat, perquè no dir-ho, del que s'ha fet, és suficient, per a poder demanar a les institucions, siguin organismes professionals o el poder públic, que en base al que ja està fet, subvencionin, de manera continuada, i dins de pressupostos lògics, sense cap excés ni luxe, la tasca que es fa. Aquesta subvenció s'hauria de limitar a assegurar la publicació del treball ja fet.

En aquest sentit creiem que fora adequat que se signés un conveni de

col.laboració entre les dues institucions que fins ara han treballat més en aquest camp: la Reial Acadèmia de Medicina i l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, i els organismes adequats amb capacitat de finançament, siguin institucions professionals o de govern, per assegurar la publicació del projecte que hem esmentat d'Història General de la Medicina Catalana. I és evident que s'hi poden adherir tots els altres organismes que vulguin, començant per les universitats, i tothom qui tingui un mínim interès en finançar part del projecte. Si no hi ha els ajuts probablement la tasca també sortirà i també es farà, però semblaria fins i tot negatiu pels organismes als qui es pugui demanar l'ajut que no hi participessin.

La conclusió sembla prou clara. Fins ara s'ha fet una certa tasca; podem continuar-la; hi ha un projecte clar; hi ha les persones adequades; cal tirar la feina endavant.